

Albyberg

Särskild arkeologisk utredning

Detaljplaneområde Albyberg, Alby 1:8, 1:9, 2:3 och
Kalvsvik 16:1, Österhaninge sn, Haninge kommun,
Stockholms län, Södermanland

SAU rapport 2010:5

Michel Guinard och Roger Wikell

Albyberg

Särskild arkeologisk utredning

Detaljplaneområde Albyberg, Alby 1:8, 1:9, 2:3 och
Kalvsvik 16:1, Österhaninge sn, Haninge kommun,
Stockholms län, Södermanland

SAU rapport 2010:5

Michel Guinard och Roger Wikell

SAU rapporter 2010:5
ISSN 1404-8493
©SAU 2010

UTGIVNING OCH DISTRIBUTION
Societas Archaeologica Upsaliensis
Gamla Prefektbostaden
Villavägen 6G, 752 36 Uppsala
post@sau.se
www.sau.se

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens diarienumr och datum för tillstånd

431-08-37954, 2009-03-03

SAU:s projektbeteckning 1088

Uppdragsgivare Haninge kommun,
Stadsbyggnadsförvaltningen

Belägenhet

LANDSKAP Södermanland

LÄN Stockholms

KOMMUN Haninge

SOCKEN Österhaninge

FASTIGHETSKARTBLAD 101 2h Svartbäcken, 101 2g Handen

KOORDINATER X6560269 Y680849

ca 25-70 m ö h

Personal Michel Guinard, Roger Wikell

Undersökningen

TYP AV UNDERSÖKNING Särskild arkeologisk utredning

UTFÖRANDETID I FÄLT 2009-05-15–2009-08-26

MASKINTID 60 timmar

ARKEOLOGTID 240 timmar

UNDERSÖKT YTA ca 1 500 000 m²

KOORDINATSYSTEM Sweref 99

HÖJDSYSTEM RH 00

INMÄTNINGSSYSTEM GPS

Fynd och arkivmaterial förvaras i SAU:s lokaler i väntan
på beslut om fyndfördelning.

OMSLAGBILD Foto Roger Wikell, SAU

ALLMÄNT KARTMATERIAL © Lantmäteriet.
Medgivande MS2007/04080.

FAKTAGRANSKARE Kent Andersson

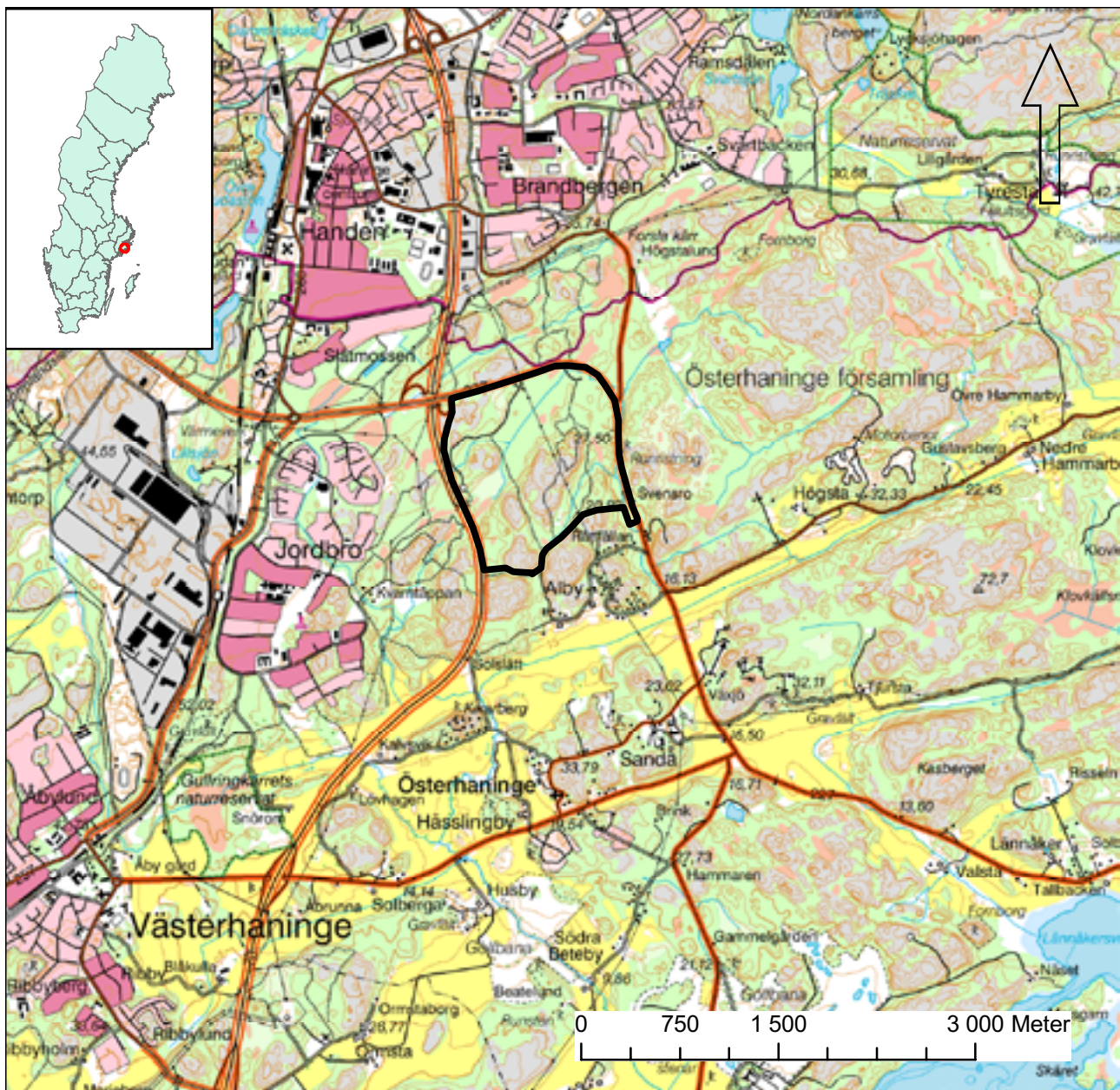
LEKTÖR Kent Andersson

LAYOUT Karin Hallgren Produktion

TRYCK Kopieringshörnan, Uppsala

Innehåll

Inledning	7
Antikvarisk bakgrund	7
Målsättning och frågeställningar	7
Undersökningsmetod	8
Undersökningsresultat	9
OBJEKT 1	9
OBJEKT 2	9
OBJEKT 3	11
OBJEKT 4	11
OBJEKT 5	11
OBJEKT 6	11
OBJEKT 7	12
OBJEKT 8	13
OBJEKT 9	13
OBJEKT 10	13
OBJEKT 11	13
OBJEKT 12	13
OBJEKT 13	13
OBJEKT 14	16
OBJEKT 15	16
OBJEKT 16	16
OBJEKT 17	16
OBJEKT 18	16
OBJEKT 19	16
OBJEKT 20	16
OBJEKT 21	16
OBJEKT 22	17
OBJEKT 23	18
OBJEKT 24	19
OBJEKT 25	19
OBJEKT 26	19
OBJEKT 27	19
OBJEKT 28	19
OBJEKT 29	19
OBJEKT 30	19
Utvärdering	21
Sammanfattning	23
Referenser	24
Muntlig uppgift	24
Otryckta källor	24
Tryckta källor	24
Bilagor	26
Bilaga 1. Resultat	26
Bilaga 2. Schaktbeskrivning	27
Bilaga 3. Fyndtabell	29

Figur 1. Undersökningsområdet markerat, beläget Ö om Jordbro. Skala 1:50 000. Ur Terrängkarta © Lantmäteriverket Gävle 2007. Medgivande MS2007/04080.

Inledning

Efter beslut av Länsstyrelsen i Stockholms län (2009-03-03, dnr 431-08-37954) har Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) genomfört en särskild arkeologisk utredning i samband med ny detaljplan för Albyberg, del av Alby 1:8 m fl, Österhaninge socken, Haninge kommun, Södermanland. Arbetet utfördes under skilda perioder under april, juni och augusti 2009. Viss kompletterande GPS-inmätning skedde senare under hösten. Uppdragsgivare var Haninge kommun. Ansvariga för projektets genomförande var Michel Guinard och Roger Wikell.

Antikvarisk bakgrund

Utredningsområdet är ca 15 hektar stort. Höjden över havet varierar mellan 20 och 70 m. Topografin är den typiska för Södertörn, med ett ständigt och ofta drastiskt växelspel mellan branta bergshöjder och långsträckta dalgångar. På bergen finns hållmarker med företrädesvis gles gammeltallskog. Vissa partier påminner starkt om motsvarande miljöer inom Tyresta nationalpark, ca 10 km öster om området. Utredningsområdet domineras i dag i sin helhet av skogsmark. Spåren efter många nedlagda, och emellanåt stora, åkrar visar dock att landskapet tills relativt nyligen har varit tämligen öppet. Åkermarken, som är matjordsavbanad och planterad med gran och tall, är omfattande på äldre kartor över området. Många av dalgångarna i området har således varit uppodlade. Åkerdiken och äldre bruksvägar är fortfarande väl synliga. Jordmånen är här lera, men ställvis är åkrarna mycket sandiga. Stora områden i norr och öster består också av svallsandsområden. Betydande mängder material har transporterats hit från den närbelägna Stockholmsåsen (vid Handen och Jordbro). På de höga bergens sluttningar finns ursvallad morän, där tydliga blockgördlar kännetecknar övergången till bergsmarkerna.

Inom området finns också flera små mossar och våtmarker. Den största – Hökmossen – avvattnas av Trälbäcken i öster. Vid Dalarövägen ansluter bäcken till en större bäck som rinner söderut.

Målsättning och frågeställningar

Det fanns inga registrerade fornlämningar i området innan utredningen genomfördes. Den övergripande målsättningen i föreliggande undersökning var därför att fastställa om det fanns fornlämningar i området som inte hade uppmärksamrats tidigare.

Under historisk tid har undersökningsområdet varit utmärkt till gårdar som Alby, Berga och Lundby. Dessa enheter återfinns strax söder om utredningsområdet. Bygden är mycket rik på forn-

lämningar med gravfält, rösen, runstenar, fornborgar etc (Bratt & Källman 1980). De förhistoriska såväl som de historiska gårdarna förmodas ha nyttjat det aktuella utredningsområdet för skogsbete, små odlingar och aktiviteter knutna till skogen (t ex Svenneborg 1991).

Ensamliggande stensättningar och fornborgar kunde förväntas i området och sådana eftersöktes därför speciellt. Särskilt fornborgar återfinns i miljöer av den karaktär som utredningsområdet uppvisar. Som exempel kan nämnas den närbelägna fornborgen (RAÄ 533, Österhaninge sn) vid torpet Skutan som ligger någon kilometer nordost om området.

Även torplämningar skulle kunna förväntas. Flera sådana, såsom Svensro, Högstalund och Skäggsmo, ligger i närområdet.

Områdets stora arkeologiska potential ligger annars i boplatser från stenåldern. Förutsättningarna för att finna lämningar från den här perioden är mycket goda i höglänta skogsområden på Södertörn. Områdena var då skärgårdar, där främst marint inriktade kulturer har haft sina boplatser längs forntida havsstränder. Ett särskilt fokus lades i föreliggande utredning på dessa lämningar.

Undersökningsmetod

Syftet med utredningen var att fastställa förekomst av tidigare oregistrerade fornlämningar inom undersökningsområdet (UO). Uppdraget bestod av en byråinventering och fältinventering samt provgrovsgrävning och sökschaktning med maskin.

Utredningen innehöll följande delar:

1. Byråinventering. Denna bestod av en genomgång av arkivhandlingar, sökning efter aktuell litteratur, en sammanställning av de fynd som finns på Historiska museet samt en genomgång av de historiska kartor som finns tillgängliga i Lantmäteriverkets databas.
2. Inventering av området. Påträffade objekt mättes in med GPS.
3. Handgrävda provgropar och maskingrävda sökschakt togs upp på platser som utifrån tidigare erfarenhet bedömdes som möjliga boplatslägen. Även "sämre lägen" provades. Insatsens omfattning förväntades ge ett underlag för en bedömning om det rör sig om lösfynd eller boplatser. Boplatsernas utbredning prickades in efter länsstyrelsens krav med skraffering eller streckad begränsning. På planerna framgår om fornlämningen är avgränsad eller inte.
4. Sammanställning och tolkning av resultaten samt framställning av en rapport.

Totalt togs 99 maskingrävda schakt upp inom undersökningsområdet. I åtta av dessa framkom fynd av förhistorisk karaktär. De fyndförande schakten fördelade sig på sex olika objekt (objekt 1, 2, 3, 13, 14, 15). Övriga objekt påträffades vid inventering och provgrovsgrävning. Antalet små provgropar var stort (ca 250 grävdes

sammanlagt). Provgroparna grävdes med spade och handsåll samt med fyllhammare. Maskstorleken på handsållen var ca 4 mm. Samtliga påträffade fynd återdeponerades med undantag för de brända människoben.

I denna rapport görs en distinktion mellan "fyndplats" och "boplatz". Med "fyndplats" avses en plats där det, trots att en stor insats gjordes i fält, endast påträffades enstaka bearbetade bitar bearbetad sten.

Till detta skall läggas, att berghällar i anslutning till hålvägarna detaljgranskades för att se om det där doldes runristningar under mossan. Den närbelägna runhällen Runmarsvreten (RAÅ 498, Sö Sb 1965:19) upptäcktes så sent som 1964 (Runqvist 1975) efter en namnuppgift på en äldre karta (ATA dnr 2170/64). Runhällen ligger intill en äldre färdväg bestående av hålvägar och en stenbro (Wikell i tryck). Färdvägen är en föregångare till dagens Dalaröväg som avgränsar utredningsområdet i dess östra del.

Undersökningsresultat

Vid utredningen påträffades 22 olika typer av arkeologiska objekt fördelade på:

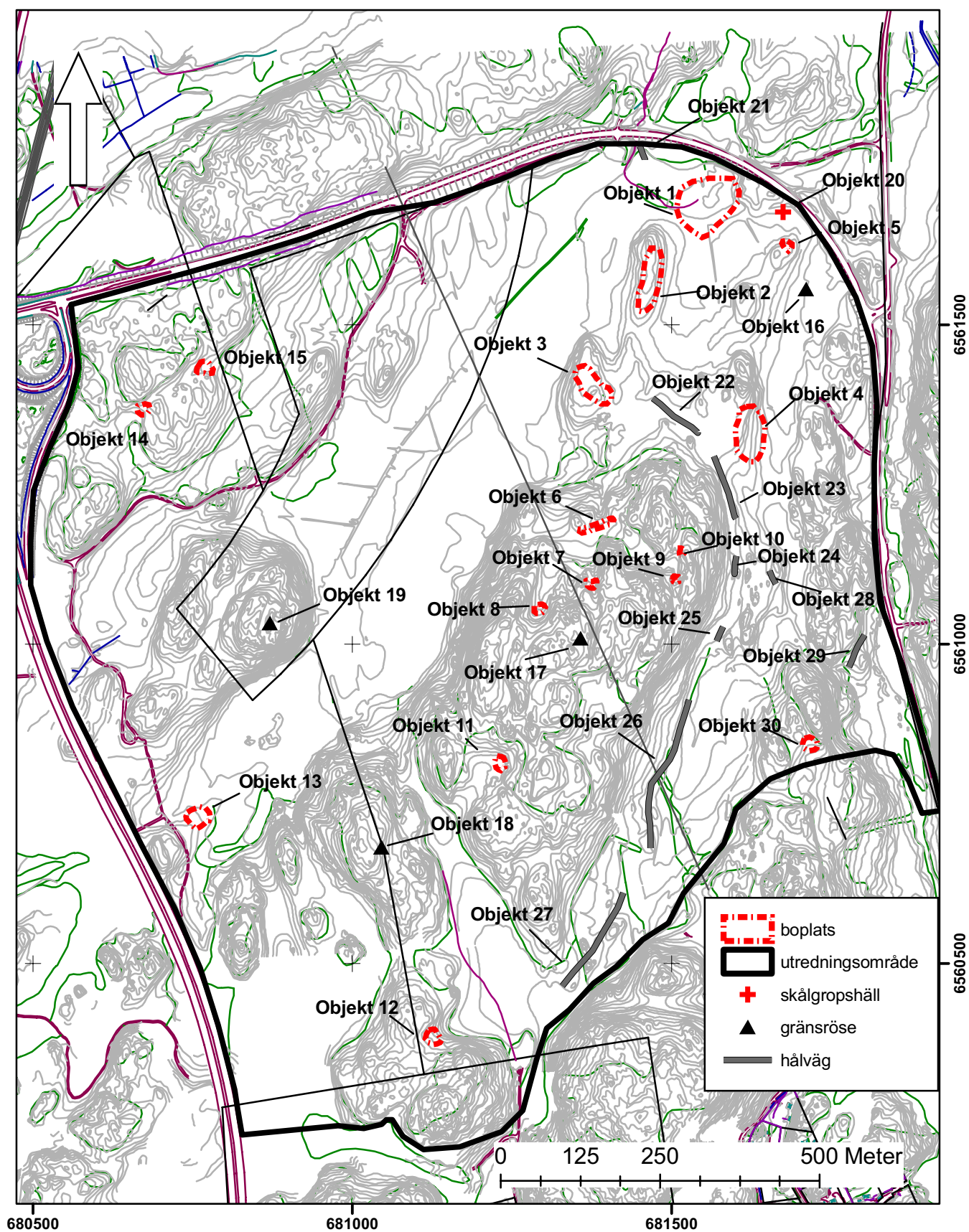
16 stenåldersboplatser (varav en, objekt 5, bedömts som fyndplats för bearbetad kvarts), fyra gränsrösen, en skålgropshäll samt ett stort antal hålvägar vilka löper i N-S riktning genom hela utredningsområdet.

Objekt 1

Neolitisk boplatz. Inom ett ca 80 × 100 m stort område (O-V) påträffades en flinta, en bearbetad kvarts, tio skärvor keramik och brända människoben i provgropar (4 st) samt i tre maskingrävda schakt (fig 3 & 2). Sammanlagt grävdes tio provgropar och fem schakt inom objektet. Markslaget består av sand. Området är en flack udde i landskapet, som pekar österut. Området sluttar svagt åt söder respektive norr. Längst i söder finns en kraftigt markerad morän/bergrygg som löper i nord-sydlig riktning (se nedan, Objekt 2). Området ligger ca 30 m ö h. Vid strandbundet läge har platsen haft en sydstrand ut mot ett sund (där fynden påträffades). Norra stranden har varit ett alkärr (inga fynd).

Objekt 2

Neolitisk boplatz. Inom ett ca 100 × 25 m stort område påträffades tre stycken bearbetad kvarts, fyra bitar keramik samt tre flintor i en rotvälta, en provgrop samt i ett maskingrävt schakt (fig 3 & 2). Sammanlagt grävdes åtta provgropar och två schakt inom objektet. Fynden framkom på höjdryggens övre delar. Keramiken och kvartsen bedöms som förhistorisk medan flintan mer har karak-

Figur 2. Karta över de sammantagna undersökningsresultaten Skala 1:8500.

tären av eldslagnings- eller bössflinta. Markslaget består av sandig morän i norr som övergår i en sandsluttning i söder. Det kan inte uteslutas att de förhistoriska fynden har ett samband med Objekt 1 (se ovan). Området ligger ca 35 m ö h. Vid strandbundet läge har platsen varit en udde ut mot ett sund.

Objekt 3

Mesolitisk boplats. Inom ett ca 30 × 70 m stort område påträffades fyra stycken bearbetad kvarts i provgropar (3 st) samt i ett maskingrävt schakt (fig 3 & 2). Sammanlagt grävdes elva provgropar och tio schakt inom objektet. Området består av en sandkulle med enstaka berghällar som är bevuxen med gallrad tallskog. På västra sidan sluttar det kraftigt ner mot våtmarken Hökmossen. Området ligger ca 40 m ö h. Vid strandbundet läge har platsen varit en bred udde vid en bred innervik.

Objekt 4

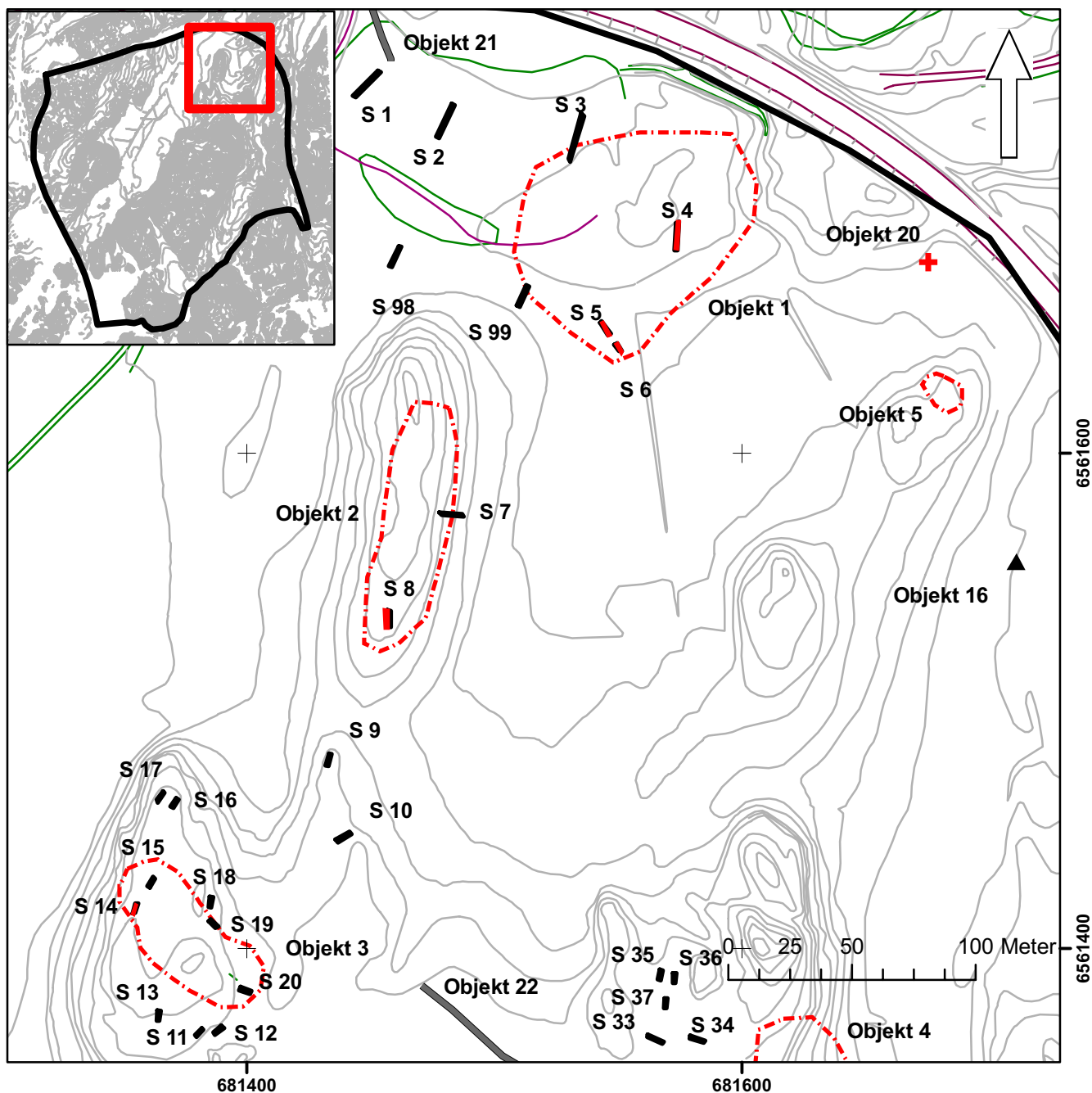
Neolitisk boplats. Inom ett ca 85 × 45 m stort område påträffades sju stycken bearbetad kvarts och en flinta i provgropar (5 st). Sammanlagt grävdes 15 provgropar inom objektet. Flintan hade slippta, och är troligen avslagen från en yxa (tunnackig?) (fig 3, 5 & 2). Markslaget består av sand. Området sluttar mot öster och är tätt beväxt med älgbetat aspely och enstaka unga granar mellan större kvarstående frötallar etc. I söder fortsätter sandsluttningen medan det i norr övergår i morän och en bergknalle. Området ligger ca 35 m ö h. Bra strandbundet läge för en tidigneolitisk lokal, exponerat ut mot ett sund.

Objekt 5

Fyndplats för bearbetad kvarts (2 stycken). Inom ett ca 10 × 15 m stort område påträffades bearbetad kvarts i en rotvälta samt i en provgrop (fig 3 & 2). Sammanlagt grävdes 18 provgropar inom objektet. Markslaget består av sand och morän. Området, som utgörs av skogsmark, ligger på en avsats riktad mot öster och är beläget ca 40 m ö h. Har vid ett strandbundet läge legat på en liten ö i ett sund. Trots att en stor insats gjordes för att påträffa fler fynd var övriga provgropar (13 st) tomma. Bedömningen är därför att lokalen inte innehåller större mängder fynd och benämns därför "fyndplats" och inte boplats.

Objekt 6

Mesolitisk boplats. Inom ett ca 10 × 50 m stort område påträffades 16 stycken bearbetad kvarts i provgropar (2 st) samt i en ridstig (fig 5 & 2). Sammanlagt grävdes sju provgropar inom objektet. Fynden påträffades på en avsats som går i öst-västlig riktning och som är bevuxen med ung, planterad tallskog. Markslaget består av

Figur 3. Nordöstra delen av UO. Samtliga schakt och samt schakt med indikation inlagda. Skala 1:2500.

morän. Avsatsen är belägen på ca 45 m ö h. Vid strandbundet läge har platsen legat på nordstranden av en större ö.

Objekt 7

Mesolitisk boplats. Fynd av elva stycken bearbetad kvarts i markskada (fig 5 & 2). Markslaget består av svallgrus och objektet ligger i en nordsluttning. Platsen utgörs av en liten grusig hylla mellan berghällar som är skogsklädd. Nivån är omkring 55 m ö h. Vid strandbundet läge utgjordes platsen av en god hamn på en ö i en större fjärd.

Objekt 8

Mesolitisk boplat. Fynd av tio stycken slagen kvarts i sandig morän. Fynden påträffades i en markskada samt i en provgrop (fig 2). Sammanlagt grävdes sex provgropar inom objektet. Lokalen är belägen längst in i en markant N-S gip med branta berghällar i öst och väst. Den svagt nordsluttande backen ligger i en gryta i terrängen. Nivån är ca 55 m ö h. Vid strandbundet läge har platsen utgjort en god hamn på en ö i en större fjärd.

Objekt 9

Mesolitisk boplat. Fynd av fem stycken slagen kvarts som påträffades i markskada (fig 5 & 2). Svallgrus på morän. Nordsluttande, skogsklädd backe i smal gip mellan markanta berghällar. Nivån är ca 55 m ö h. (Se objekt 10.) Vid strandbundet läge har platsen varit en god hamn på en ö i en större fjärd.

Objekt 10

Mesolitisk boplat. Fynd av sex stycken slagen kvarts som påträffades i markskada. Svallgrus på morän. Sydvänd sluttning i skogsmark i smal gip mellan markanta berghällar. Nivån är ca 55 m ö h. (Se objekt 9) Vid strandbundet läge har platsen varit en god hamn på en ö i en större fjärd.

Objekt 11

Mesolitisk boplat. Sex stycken bearbetad kvarts påträffades i en markskada i en skogsklädd västsluttning vid inventering (fig 2 & 8). Markslaget består av sand med omgivande morän. Berghällar förekom i norr och mot söder fanns en sandig moränslänt. Nivån är ca 55 m ö h. Vid strandbundet läge har platsen varit en god hamn på en ö i en större fjärd.

Objekt 12

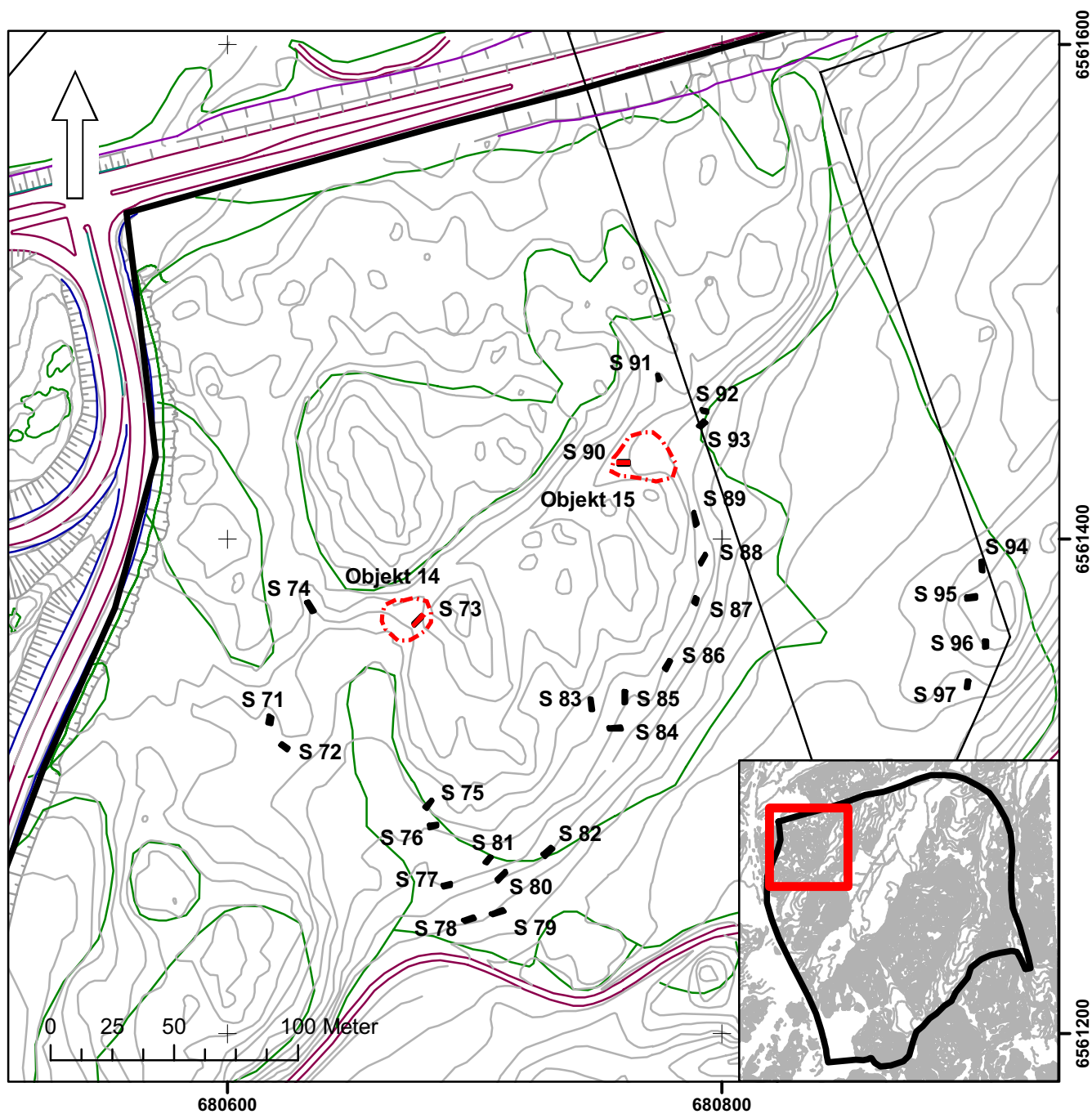
Mesolitisk boplat. Fynd av 14 stycken slagen kvarts i grusig/sandig, svallad morän. Den bearbetade kvartsen framkom i markskada (fig 2). Fynden framkom på en svag avsats i övre delen av en NO-sluttning i skogsmark. Nivån är ca 55 m ö h. Vid strandbundet läge har platsen varit en god hamn på en ö i en större fjärd.

Objekt 13

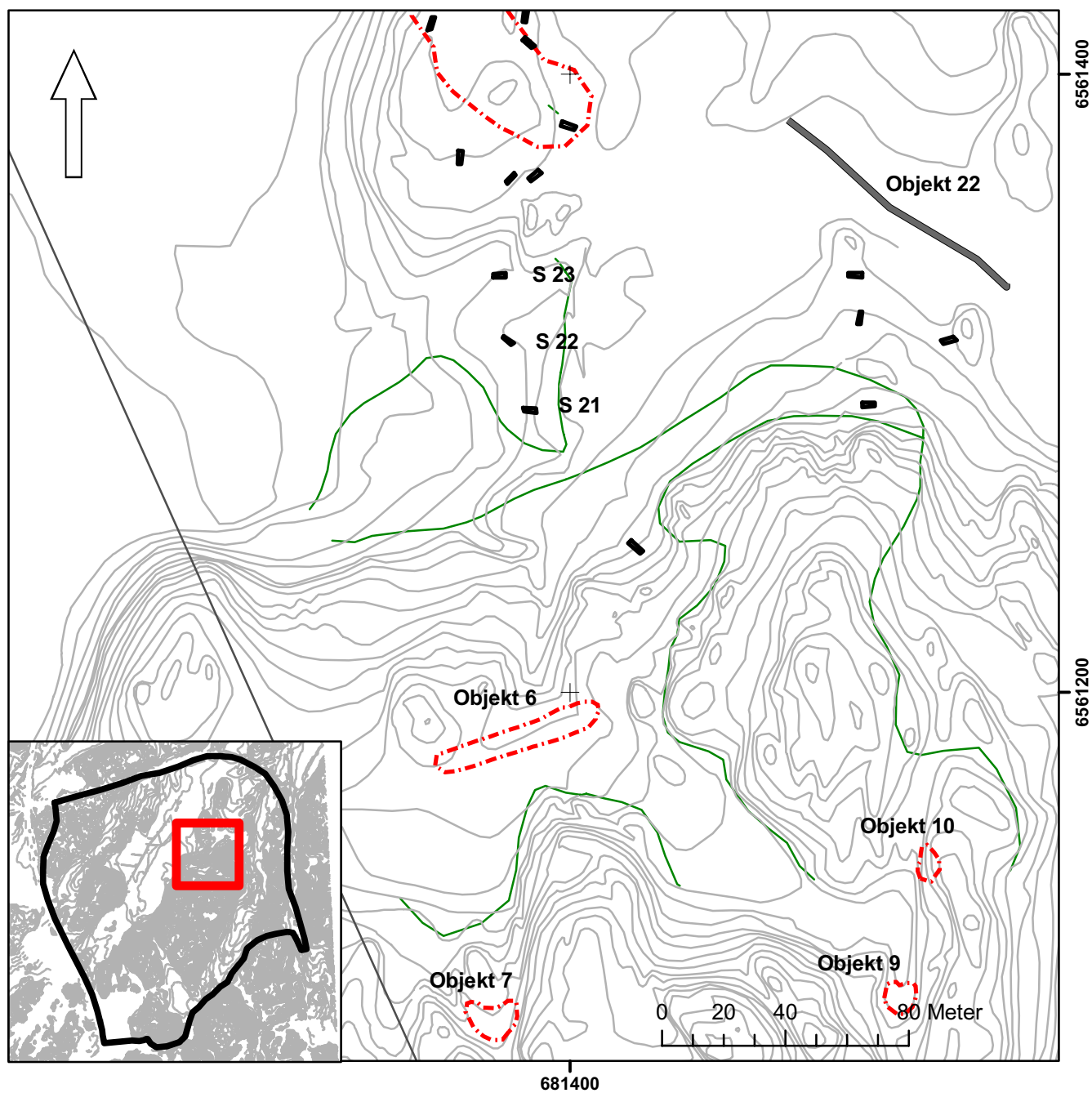
Neolitisk boplat. På en udde omgiven av våtmark (Hökmosen) påträffades fem bitar neolitisk keramik vid rensning av ett schakt med skärslev på ett äldre hygge med små granar (fig 7 & 2). Sammanlagt grävdes fem schakt med maskin inom objektet. Udden vetter mot nordost. Markslaget består av sand. Nivån är ca 30 m ö h. Vid strandbundet läge, under tidigneolitikum, har platsen utgjort en udde längst in av en grund innerfjärd.

Teckenförklaring

- schakt med indikation
- utredningsområde
- schakt
- boplats
- gränsröse
- skålgropssten
- hålväg

Figur 4. Norvästra delen av UO. Samtliga schakt och samt schakt med indikation inlagda. Skala 1:2500.

Figur 5. Område centralt inom UO. Samtliga schakt och samt schakt med indikation inlagda. Skala 1:2500.

Objekt 14

Mesolitisk boplats. Fem bitar bearbetad kvarts påträffades vid rensning av ett schakt med skärslev (fig 4 & 2). Sammanlagt grävdes ett schakt med maskin inom objektet. Lokalen ligger på en liten hylla i en liten västslänt. Markslaget består av sandig morän. Belägen i skogsmark på en nivå av ca 50 m ö h. En naturlig mindre dalgång leder över till objekt 15. Vid strandbundet läge har platsen utgjort en god naturhamn vid en skyddad vik på en större ö.

Objekt 15

Mesolitisk boplats. Tre bitar bearbetad kvarts påträffades vid rensning av schakt samt i en provgrop (fig 4 & 2). Sammanlagt grävdes fem provgropar och ett schakt inom objektet. Lokalen är belägen i skogsmark på en naturlig hylla som vetter mot öster. Markslaget består av sandig morän. Nivån är ca 50 m ö h. En naturlig mindre dalgång leder över till objekt 14. Vid strandbundet läge har platsen varit en god naturhamn.

Objekt 16

Gränsröse. Rund, ca 3 m i diameter. En-tvåskiktat röse. 0,2-0,5 m stora stenar (fig 3 & 2). Rest sten i mitten, ca 1 m hög. 0,2 m tjock, vid basen ca 0,75 m.

Objekt 17

Gränsröse. Fyrkantig, ca 2 × 2 m stort (fig 2). Rest sten i fundament av kallmurade stenar.

Objekt 18

Gränsröse. Fyrkantig, ca 2 × 2 m stort (fig 2). Rest sten i ett fundament av kallmurade stenar. Höjden på fundamentet är 1 m.

Objekt 19

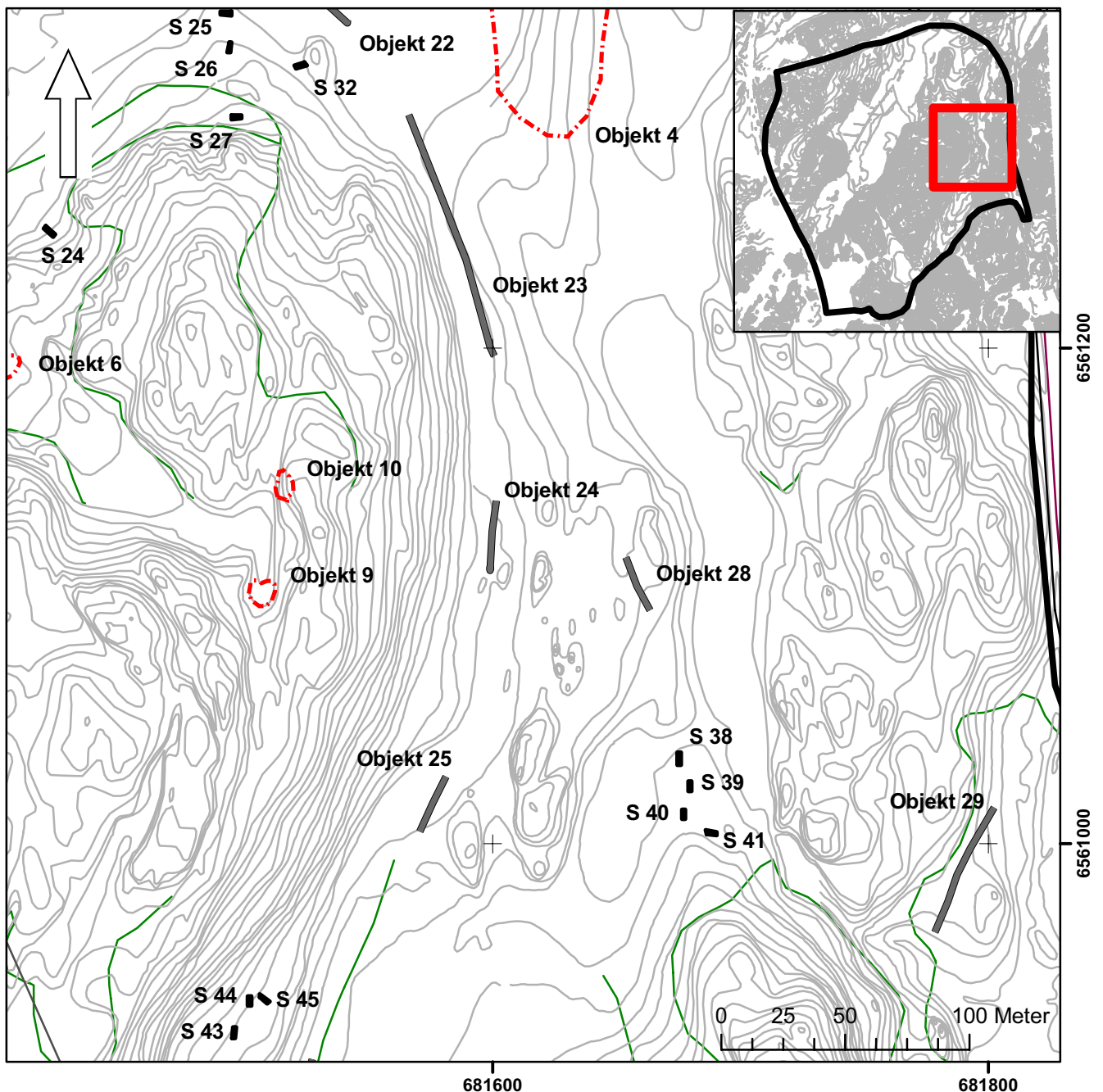
Gränsröse. Fyrkantig, ca 1,5 × 1,5 m stort (fig 2). Rest sten i fundament av stenar. På krönläget ca 30 m åt söder finns en mindre stensamling. Oklart om det rör sig om ett raserat röse.

Objekt 20

Skålgropshäll. En 5 cm bred och 1 cm djup skålgrop ligger på södra kanten av en mindre rundhäll (fig 3 & 2). Intill granplanterad åkermark, strax söder om Trälbäcken.

Objekt 21

Hålvägar. Belägen på ömse sidor om Trälbäcken (fig 2). Hålvägen på norra sidan om vattendraget är 10 m lång, 1 m bred och mellan

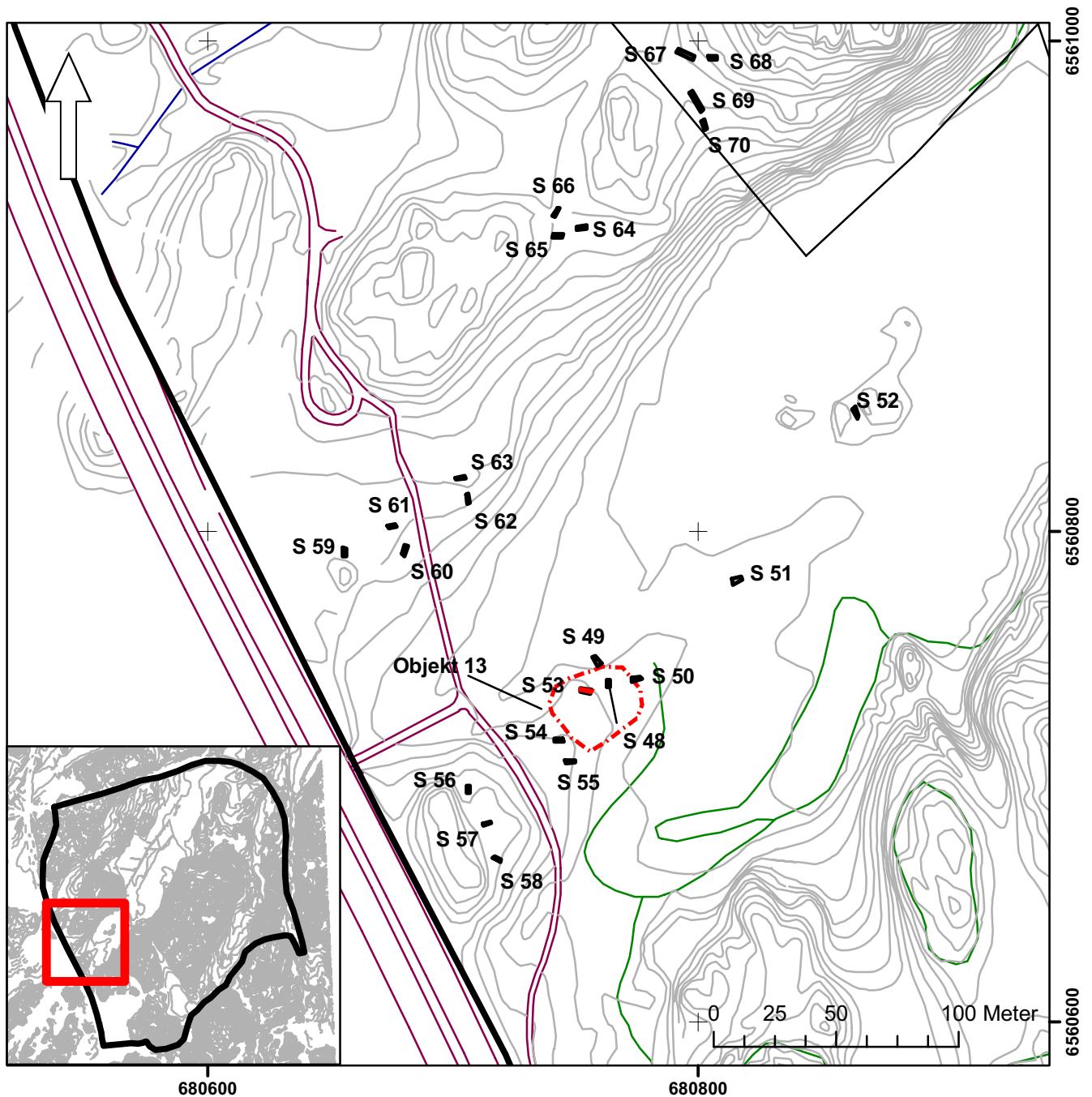

Figur 6. Område centralt i öster inom UO. Samtliga schakt och samt schakt med indikation inlagda. Skala 1:2500.

0,1-0,3 m djup. Fyrsidig profil. På södra sidan av bäcken kan en ca 7 m lång hålväg med bredden 2 m skönjas. Djupet är mellan 0,1-0,4 m. Sandig mark. Skogsmark och hygge.

Objekt 22

Hålväg. I norr går hålvägen ner i ett surdrag (fig 2). Här är vägen drygt 2 m bred och intill 0,5 m djup. Vägen löpersedan ca 100 meter åt SO. Hålvägen är svår att se då den förlorar sig i blåbärsris/tät ung granskog och den löper i fler fall parallellt med en nutida stig.

Figur 7. Sydvästra delen av UO. Samtliga schakt och samt schakt med indikation inlagda. Skala 1:2500.

Objekt 23

Hålvägar. Ett komplex av parallella hålvägar (fig 2). Inom ett område av ca 100 × 25 m (NV-SO) finns upp till sex hålvägar i bredd, som kröker runt berget i väster. De är av varierande längd, flera är upp till 100 m långa. Bredden växlar mellan 1 och 2 m. Djupet är 0,1 till drygt 0,5 m. Vägarna har både firsidig och V-formad profil. Sandig mark. Skogsmark med pelarsalslik tallskog.

Objekt 24

Hålväg. Ca 25 m lång hålväg (N-S). Bredden är drygt 1 m, och djupet 0,1-0,5 m. Belägen på hygge mellan bruksväg och berghäll (fig 2). Sandig morän.

Objekt 25

Hålvägar. Komplex av fem hålvägar i svag sydsluttnig (fig 2). Längden är upp till 45 m (huvudsakligen N-S). Bredd 1-1,5 m, och djupet 0,1-0,5 m. Hålvägarnas profil är U- och V-formade. Vägarna slutar tvärt i dike vid åkermark. Sandig mark som är bevuxen med granskog. Strax norr om hålvägarna kan man skönja två möjliga hålvägar som ligger norr om en liten vret bland markanta rundhällar.

Objekt 26

Hålvägar. Hålvägskomplex bestående av tre parallella vägar inom ett närmare 300 m långt stråk (N-S). Tre vägar finns dock endast inom ett begränsat område under en mindre kraftledning (fig 2). Bredden på detta område är ca 30 m. Hålvägarna är 1 till 3 m breda och 0,3 till 1 m djupa. De är U-formade i profil och följer slingrade foten av berget i väster. Sandig/moig morän. I söder slutar området i åkermark med dike. Hålvägarna låg vid utredningstillfället på ett hygge.

Objekt 27

Hålväg. En drygt 200 m sträcka av en hålväg syns omedelbart NV om äldre åkermark samt i ett granskogsparti söder om åkermarken (fig 2). Hålvägen är 1-2 m bred, och 0,1-1,0 m djup. Hålvägen är flack eller U-formad i profil. Skogsmark med sandig morän.

Objekt 28

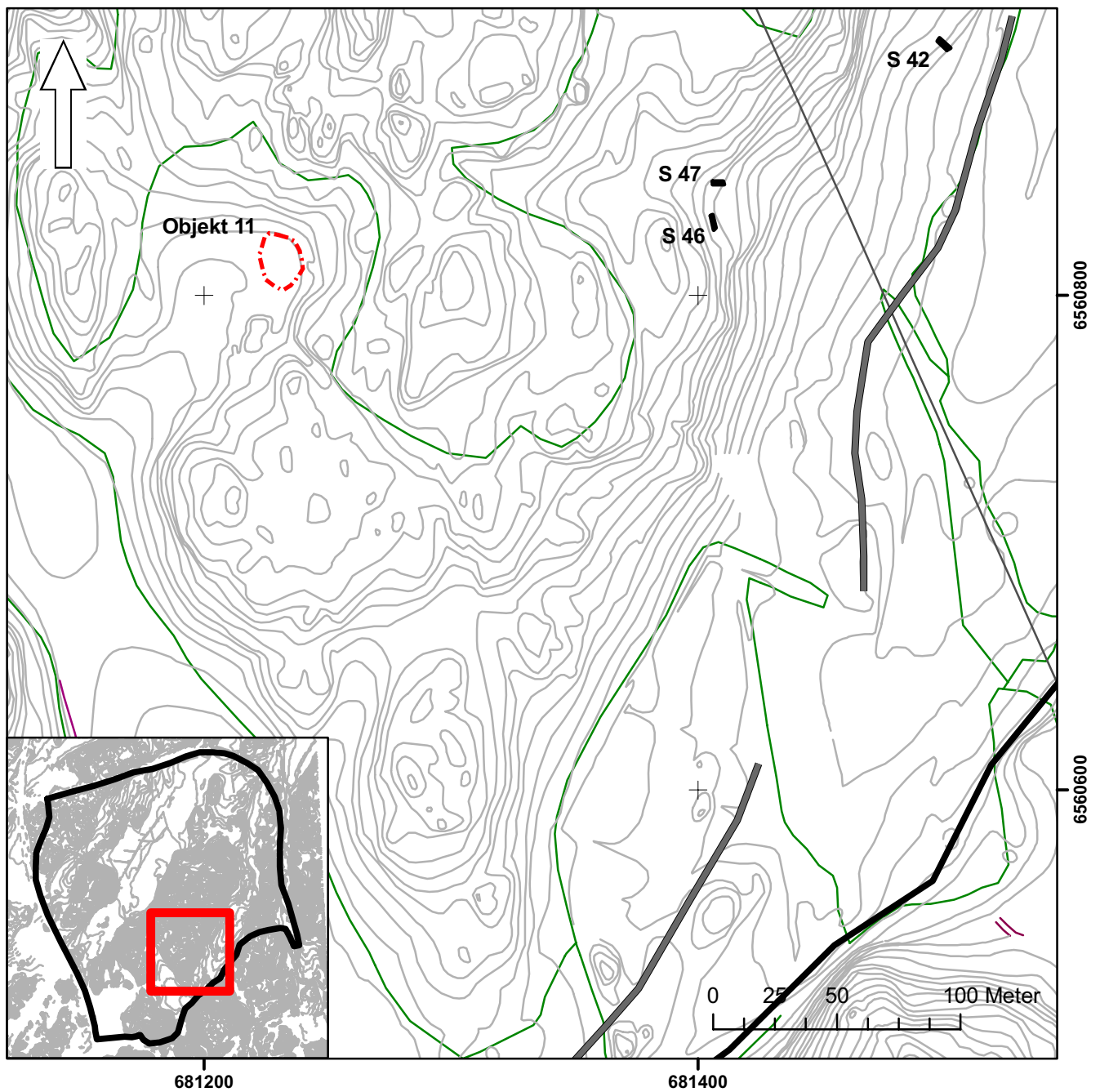
Hålväg. Två partier av en hålväg syns inom en ca 50 m lång sträcka (fig 2). Längden på de två partierna är 20 respektive 25 m. De är 1 m breda och 0,3-0,5 m djupa. Skogsmark med sandig morän.

Objekt 29

Hålväg. Ca 25 m lång, 2 m bred och 0,5 m djup, över pasströskel (fig 2). Hålvägen är tydligast i norr. Sandig jordmån. Skogsmark ovanför bäck i öster.

Objekt 30

Mesolitisk boplats. Fynd av tio stycken slagen kvarts i provgropar (5 st). Sammanlagt grävdes åtta provgropar inom lokalen. Lokalen belägen i sydvänd sandig slänt (fig 2). Berg och hållmark angränsar i norr och väster. Gammalt hygge/skogsmark. Höjd ca 40 m ö h. Vid strandbundet läge har platsen varit en god hamnvik intill ett sund.

Figur 8. Sydöstra delen av UO. Samtliga schakt och samt schakt med indikation inlagda. Skala 1:2500.

Figur 9. Boplatsläge på ca 50 m ö h. Foto: Roger Wikell, SAU.

Utvärdering

Det innan utredningen till synes fornlämningstomma området visade sig innehålla många fornlämningar. De fördelar sig på: 16 stenålderslokaler, fyra gränsrösen, en skålgropshäll samt ett stort antal hålvägar.

Stenåldersboplatserna har en gång legat i en omfattande skärgård. Vartefter landhöjningen fortskridit har de forntida människor följt den vikande stranden, och sökt upp nya, goda hamnlägen. Fynden återfinns så gott som uteslutande i terrängavsnitt med "säkra" stränder sett utifrån en båtturens persons perspektiv. Vi letade också aktivt på "dåliga lägen" utifrån denna synvinkel, men fann ingenting (se Pettersson & Wikell 2004; 2006; Wikell & Pettersson 2009).

På tolv lokaler påträffades endast bearbetad kvarts. Flera av dessa lokaler kan hänföras till jägarstenåldern (mesolitikum). De högst belägna återfinns 55 m ö h vilket preliminärt antyder att de är 9000 år gamla, förutsatt att de var strandbundna vid bosättningsstillfället. På fyra av boplatserna påträffades antingen keramik eller flinta med slipyta vilket tidsmässigt placerar dem i yngre

stenålder (neolitikum). Dessa fyra lokaler (objekt 1, 2, 4 och 13) ligger även något lägre (30–35 m ö h) i terrängen, vilket stämmer mycket bra med havsnivån för 5000 – 6000 år sedan.

De 16 stenålderslokalerna ger ett litet utsnitt ur 3000 år av skärgårdshistoria i det då mycket omfattande sörmländska skärgårdshavet. Särskilt intressanta är de lokaler som ligger på det större berget i utredningsområdets centrala del. Här finns fem små lokaler (objekt 7, 8, 9, 10 och 11) kring 55-meterskurvan. De har, under förutsättning att de varit strandbundna, legat i skyddade vikar. Terrängen är skarpt småkuperad vilket gör platserna tydliga. De har högt upplevelsevärde, även för en modern människa. Detta förhöjs ytterligare då man ser deras forntida läge på en ö i en mellanskärgård med öppna fjärdar på gränsen till det öppna havet. Ön har legat mellan de större forntida skärgårdar som numera återfinns i de höglänta skogsområdena Hanveden och Tyresta.

De neolitiska lokalerna (objekt 1, 2, 4 och 13) tilldrar sig också ett särskilt intresse. Objekt 4 och 2 torde utifrån nivå (35 m ö h) och fynd av slipad flinta kunna hänföras till trattbägarperioden. Objekt 1, som ligger på 30-metersnivån, synes tillhöra slutet av trattbägarperioden eller äldsta fasen av den mellan-neolitiska gropkeramiska kulturen. Vid bosättningstillfället har lokalerna legat på västra sidan av ett långt sundsystem. Fynd av bränt ben, preliminärt bedömt som skalltak av människa (muntlig uppgift Ylva Bäckström, SAU), på objekt 1 är mycket intressant.

Fyndet av en skålgrop förvånar. Visserligen finns det många skålgropar vid Berga, Sanda och Alby nere i bygden (Broström *et al* 2006). Men att de ligger i smala skogsdalar är lite av en nyhet. Vid Tyresta by, som är en liten skogsdal, finns flera lokaler (Broström & Wikell 2005). Även den närbelägna sidodalen vid Kvarntäppan, någon kilometer väster om utredningsområdet, uppvisar flera skålgropsförekomster (Broström *et al* 2009; Wikell & Ihrestam 2008). Trots fortsatt intensiv inventering inom ramen för föreliggande utredning kunde inga fler förekomster av skålgropar upptäckas. Möjligen finns det fler närmare torpet Skutan, där två sten-sättningar i krönläge (RAÄ 390) överblickar en öppen dalgång. Där finns även en fragmentarisk malstensunderliggare av förhistorisk typ (Katrine Bauer, muntlig uppgift).

Hålvägarna, som kan följas tvärs genom utredningsområdet från norr till söder, bildar en tydlig forntida vägmiljö som leder ner till Alby med sin bytomt och sina gravfält (RAÄ 261, 421). Albys enda kända runsten (Sö 259) står förövrigt rest vid byns södra ägo-gräns (Larsson 1990; Wikell 1999).

De påträffade hålvägarna kan stundtals följas flera hundra meter, och de bildar på flera ställen flerfiliga system av parallella stigar. Som mest kan man i terrängen se sex hålvägar i bredd. De flesta har den för hålvägarna kännetecknade U- eller V-formade profilen, vilket tyder på att det rör sig om rid- eller vandringsstigar. Andra har en uttalat fyrsidig profil som pekar på vagnar eller timmerslädar. Hålvägarna följer mjukt topografin. Uppenbart har våtmarker undvikits. Hålvägssystemet har förmodligen huvud-

sakligen varit i bruk under sommarhalvåret. Vintervägar brukat utnyttja frusna våtmarkers släta yta. På andra håll i Hanveden kan man se hur hålvägar går rakt ut i mossar och myrar för att fortsätta på den motsatta stranden.

Hålvägarna bryts på flera ställen av åkermark. Detta visar att de är betydligt äldre än odlingen. Åldern är dock okänd men man kan förmoda att vägsträckningen är från vikingatid. Vägen är Albybornas egna led upp mot Stockholmsåsen i Handen, och ”bygden ovanskogs” kring Klena (Runqvist 1968). Övriga innebyggare använde den större vägen vid den forna Dalarövägssträckan förbi Runmarsvreten och runstensbron där. Förmodligen har vi här en anledning till att vi inte fann någon runristning. De aktuella hålvägarna har varit av lokal, baksideskaraktär. Framsidan har istället legat i den stora dalgången söder, där Alby gränsar mot Sanda och Lundby etc, och där Sö 259 står rest på gränsmötet.

Med inspiration av nyfyndet av en runhäll vid Runmarsvreten granskades alla lämpliga hållar längs hålvägarna. Inga runinskrifter kunde upptäckas.

Under utredningen iaktogs många grunda hål och gropar i de sandiga delarna av området. Groparna är cirka 1 m breda och intill någon decimeter djupa. Vid genomgrävning med maskin av några av dessa påträffades ingenting. Förmodligen rör det sig om spår efter stubbrytning. Tallstubbar har använts i tjärdalar. Åldern är oklar. Inga tjärdalar eller kolbottnar påträffades inom området.

Sammanfattning

Efter beslut av Länsstyrelsen i Stockholms län (2009-03-03, dnr 431-08-37954) har Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) genomfört en särskild arkeologisk utredning i samband med ny detaljplan för Albyberg, del av Alby 1:8 m fl, Österhaninge socken, Haninge kommun, Södermanland. Arbetet utfördes huvudsakligen under våren och sommaren 2009. Uppdragsgivare var Haninge kommun. Inom det aktuella området fanns inga sedan tidigare kända fornlämningar. Utredningens syfte var att undersöka förekomsten av fasta fornlämningar. Vid utredningen påträffades 22 olika typer av arkeologiska objekt fördelade på: 16 stenåldersboplatser (varav tolv bedöms vara mesolitiska och de övriga fyra neolitiska), fyra gränsrösen från historik tid, en skålgropshäll samt ett stort antal hålvägar vilka löper i N-S riktning genom hela utredningsområdet.

Referenser

Muntlig uppgift

Ylva Bäckström, Osteolog, SAU.

Katrine Bauer, Haninge Hembygdsförening.

Otryckta källor

ATA dnr 2170/64

Tryckta källor

- Bratt, p. & Källman, R., 1980. *Förslag till kulturmiljöprogram för Haninge kommun, fastlandet. Kulturhistoriska miljöer*. Länsstyrelsen i Stockholms län 1980:17. Stockholm.
- Broström, s-g. & Wikell, R., 2005. *Rapport över dokumentation av nyupptäckta skålgropar vid Tyresta by, Österhaninge socken, Södermanland*. Botarkrappport 2005:4. Tumba.
- Broström, s-g., Ihrestam, k. & Wikell, R., 2006. *Rapport över inventering och dokumentation av nyupptäckta skålgropar vid Sanda, Österhaninge socken, Södermanland*. Botarkrappport 2006:3. Tumba.
- Broström, s-g., Ihrestam, k. & Wikell, R., 2009. *Skålgropar öster om Jordbro. Rapport över inventering och dokumentation av nyupptäckta skålgropar i Österhaninge socken, Södermanland*. Botarkrappport 2009:20. Tumba.
- Jansson, S. B. F., 1965. Några nyfunna sörmländska runristningar. *Sörmlandsbygden*. Nyköping.
- Larsson, M. G., 1990. *Runstenar och utlandsfärder. Aspekter på det senvikingatida samhället med utgångspunkt i de fasta fornlämnningarna*. Acta archaeologica Lundensia. Series in 8°, 18. Lund.
- Pettersson, M. & Wikell, R., 2004. The outermost shore: site-location in Mesolithic seascapes of eastern Central Sweden. With a case-study in a burnt-off forest area in Tyresta National Park. I: Knutsson, H. (ed) *Coast to coast – arrival: results and reflections*. Coast to coast book 10. Uppsala.
- Pettersson, M. & Wikell, R. 2006. Mesolitiska boplatser i Stockholms skärgård. Fiske och säljakt på utskären under 10 000 år. *Fornvännen* 101.
- Runqvist, H., 1968. *Österhaninge socken. Södermanlands hembygdsförbunds sockenbeskrivningar för hembygdsundervisning*. Nyköping.
- Runqvist, H., 1975. Runinskrifter i Haninge. *Haningebygden*, 12. Vendsö.
- Svenneborg, P., 1991. Odalbönderna. En strävsam minoritet. *Haninges historia*.
- Wikell, R. & Pettersson, M., 2009. Entering new shores. Colonization processes in early archipelagos in eastern Middle Sweden. I: McCartan, S., Schulting, R., Warren, G. & Woodman, P. (eds)

Mesolithic Horizons. The 7th International Conference on the Mesolithic in Europe. Belfast, Northern Ireland. August 29–September 2, 2005. Oxford.

Wikell, R., 1999. Albystenen – en runsten i gränsland. *Glimtar från Haningebygden*, 1999:2. S. 5–9.

Wikell, R., Ms. En hane gal för hedningarna – Om kristna runstenar och broar i Haninge. I: Nordberg, A (red). *Vikingatida och tidigmedeltida broar i Mälardalen*. Stockholms läns museum.

Wikell, R. & Ihrestam, K., 2008. Nyfunna och återfunna skålgro-par. *Glimtar från Haningebygden*, 2008:4.

Bilagor

Bilaga 1. Resultat

Obj.nr/RAÄ-nr	Kategori	Källa	Schakt	Status	
1	Boplats	provgropar/schakt	4,5,6	Fast fornlämning	
2	Boplats	provgropar/schakt	7	Fast fornlämning	
3	Boplats	provgropar/schakt	14	Fast fornlämning	
4	Boplats	provgropar		Fast fornlämning	
5	Boplats	provgropar		Fast fornlämning	
6	Boplats	provgropar		Fast fornlämning	
7	Boplats	inventering		Fast fornlämning	
8	Boplats	provgropar		Fast fornlämning	
9	Boplats	inventering		Fast fornlämning	
10	Boplats	inventering		Fast fornlämning	
11	Boplats	inventering		Fast fornlämning	
12	Boplats	inventering		Fast fornlämning	
13	Boplats	schakt	48	Fast fornlämning	
14	Boplats	schakt	73	Fast fornlämning	
15	Boplats	provgropar/schakt	90	Fast fornlämning	
16	Gränsröse	Inventering		Övrig kulturhistorisk lämning	Gränsröse 1
17	Gränsröse	Inventering		Övrig kulturhistorisk lämning	Gränsröse 2
18	Gränsröse	Inventering		Övrig kulturhistorisk lämning	Gränsröse 3
19	Gränsröse	Inventering		Övrig kulturhistorisk lämning	Gränsröse 4
20	Skålgropssten	Inventering		Fast fornlämning	Skålgropssten
21	Hålväg	Inventering		Fast fornlämning	
22	Hålväg	Inventering		Fast fornlämning	
23	Hålväg	Inventering		Fast fornlämning	
24	Hålväg	Inventering		Fast fornlämning	
25	Hålväg	Inventering		Fast fornlämning	
26	Hålväg	Inventering		Fast fornlämning	
27	Hålväg	Inventering		Fast fornlämning	
28	Hålväg	Inventering		Fast fornlämning	
29	Hålväg	Inventering		Fast fornlämning	
30	Boplats	provgropar		Fast fornlämning	

Bilaga 2. Schaktbeskrivning

Schakt	Objektnr.	Storlek (m)	Djup (cm)	Beskrivning
1		14 x 1,3	20	Sand
2		15 x 1,3	20	Sand samt mo
3		19 x 1,3	15	Sand samt mo
4	1	11 x 1,3	15	Sand, fynd av keramik (5 st).
5	1	6 x 1,3	15	Sand, fynd av brända människoben, (4 st) och keramik (1 st).
6	1	3 x 1,3	15	Sand, fynd av flinta (1 st) och brända ben (2 st).
7		9 x 1,3	15	Sand
8	2	6 x 1,3	15	Sand, fynd av keramik (4 st) samt bössflinta (3 st).
9		5 x 1,3	15	Sand
10		6 x 1,3	15	Sand
11		4 x 1,3	20	Sand, fd hagmark/åker
12		4 x 1,3	20	Sand, fd hagmark/åker
13		4 x 1,3	20	Sand, fd hagmark/åker
14	3	4 x 1,3	15	Sand, fynd av kvarts (2 st).
15		4 x 1,3	15	Sand
16		4 x 1,3	15	Sandig morän
17		4 x 1,3	15	Sandig morän
18		4 x 1,3	15	Sandig morän
19		4 x 1,3	15	Sandig morän
20		5 x 1,3	15	Myllig sand
21		4 x 1,3	15	Lerig och siltig sandjord
22		4 x 1,3	15	Lerig och siltig sandjord
23		4 x 1,3	15	Lerig och siltig sandjord
24		5 x 1,3	20	Lera. Igenväxt hygge
25		4 x 1,3	15	Sand
26		4 x 1,3	15	Sand
27		4 x 1,3	15	Sand
28		4 x 1,3	15	Sand
29		4 x 1,3	15	Sand
30		4 x 1,3	15	Sand
31		4 x 1,3	15	Sand
32		4 x 1,3	15	Sand
33		4 x 1,3	15	Sand
34		4 x 1,3	15	Sand
35		4 x 1,3	15	Sand
36		4 x 1,3	15	Sand
37		4 x 1,3	15	Sand
38		5 x 1,3	20	Sand
39		4 x 1,3	15	Sand
40		4 x 1,3	15	Sand
41		4 x 1,3	15	Sand
42		5 x 1,3	15	Sandig/moig morän

Schakt	Objektnr.	Storlek (m)	Djup (cm)	Beskrivning
43		4 x 1,3	15	Sandig/moig morän
44		4 x 1,3	15	Sandig/moig morän
45		4 x 1,3	15	Sandig/moig morän
46		5 x 1,3	15	Svallat grus
47		4 x 1,3	15	Svallat grus
48	13	4 x 1,3	15	Sand, fynd av keramik (5 st).
49		4 x 1,3	25	Sand, i kanten av kärr
50		3 x 1,3	15	Sand
51		4 x 1,3	15	Sand
52		4 x 1,3	15	Morän, holme i kärr
53		3 x 1,3	15	Sand
54		3 x 1,3	15	Sand
55		4 x 1,3	15	Sand
56		3 x 1,3	15	Sandig morän
57		3 x 1,3	15	Sandig morän
58		3 x 1,3	15	Sandig morän
59		3 x 1,3	15	Sand
60		3 x 1,3	15	Sand
61		4 x 1,3	15	Sand
62		4 x 1,3	15	Lerig sand
63		4 x 1,3	15	Lerig sand
64		4 x 1,3	15	Sandig morän
65		4 x 1,3	15	Sandig morän
66		4 x 1,3	15	Sandig morän
67		3 x 1,3	15	Stenig morän
68		3,5 x 1,3	15	Stenig morän
69		9 x 1,3	15	Stenig morän, på hylla i södersluttning
70		4 x 1,3	15	Stenig morän
71		2 x 1,3	15	Sandig morän, på hylla
72		3 x 1,3	15	Sandig morän, på hylla
73	14	3 x 1,3	15	Sandig morän, fynd av kvarts (3 st).
74		4 x 1,3	15	Sandig morän
75		4 x 1,3	15	Sand
76		3,5 x 1,3	15	Sand
77		3 x 1,3	15	Sand
78		4 x 1,3	15	Sand
79		5 x 1,3	15	Sand
80		3 x 1,3	15	Sand
81		5 x 1,3	15	Sand
82		4 x 1,3	15	Sand
83		4,5 x 1,3	15	Sandig morän
84		5 x 1,3	15	Sand
85		4 x 1,3	15	Sand
86		2 x 1,3	15	Sand

Schakt	Objektnr.	Storlek (m)	Djup (cm)	Beskrivning
87		4 x 1,3	15	Sand
88		5 x 1,3	15	Sand
89		3 x 1,3	15	Sand, intill stor sten
90	15	4 x 1,3	15	Sand, fynd av kvarts (3 st).
91		2 x 1,3	15	Morän
92		3 x 1,3	15	Sand
93		2 x 1,3	15	Sand
94		4 x 1,3	15	Sand
95		4 x 1,3	15	Sand
96		3 x 1,3	15	Sand
97		3 x 1,3	15	Sand
98		3 x 1,3	15	Sand
99		3 x 1,3	15	Sand

Bilaga 3. Fyndtabell

Objekt	Fynd	Antal	Kommentar
1	Keramik	12	
1	Flinta	1	
1	Brända ben	10	4 st människoben
1	Kvarts	1	
2	Keramik	4	
2	Flinta	3	
2	Kvarts	3	
3	Kvarts	4	
4	Flinta	1	Slipyta
4	Kvarts	7	
5	Kvarts	2	
6	Kvarts	16	
7	Kvarts	11	
8	Kvarts	10	
9	Kvarts	5	
10	Kvarts	6	
11	Kvarts	6	
12	Kvarts	14	
13	Keramik	5	
14	Kvarts	4	
15	Kvarts	3	
30	Kvarts	10	

Efter beslut av Länsstyrelsen i Stockholms län (2009-03-03, dnr 431-08-37954) har Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) genomfört en särskild arkeologisk utredning i samband med ny detaljplan för Albyberg, del av Alby 1:8 m fl, Österhaninge socken, Haninge kommun, Södermanland. Arbetet utfördes huvudsakligen under våren och sommaren 2009. Uppdragsgivare var Haninge kommun. Inom det aktuella området fanns inga sedan tidigare kända fornlämningar. Utredningens syfte var att undersöka förekomsten av fasta fornlämningar. Vid utredningen påträffades 22 olika typer av arkeologiska objekt fördelade på: 16 stenåldersboplatser (varav tolv bedöms vara mesolitiska och de övriga fyra neolitiska), fyra gränsrösen från historik tid, en skålgropshäll samt ett stort antal hålvägar vilka löper i N-S riktning genom hela utredningsområdet.